

Obrana mysliacej hmoty

Silvia Gáliková

Slovenská akadémia vied

Chcela by som sa stručne vyjadriť k úvahám Jozefa Bugára zo state „Obrana idealizmu“, v ktorej reagoval na môj príspevok „Kam zmizli futbalisti?“. J. Bugár označil môj prístup ako materialistický, vychádzajúci z uplatňovania nesprávnej „metodológie“ pri riešení problému povahy vedomia. Omylu sa podľa J. Bugára dopúšťam tým, že „vedomie hľadám v mozgu“, čím sa podobám komusi, kto hľadá Boha vo vesmíre. Za príklad „môjho“ dogmatizmu pokladá tézu o tom, že „fyzikálno-chemické deje v mozgu vytvárajú vnútorný mechanizmus nášho prežívania“. Na podporu danej tézy požaduje dôkazy, ale vzápätí možnosť akéhokoľvek dôkazu odmieta. Svoj postoj zdôvodňuje tým, že fakty podporujúce uvedenú hypotézu sa „nedajú nijako overiť“. Experimentálny výskum mozgu totiž J. Bugár chápe „len“ ako prejav skúmania vedomia na hmotnej úrovni. Ako prívrženec idealizmu pokladá za východisko uvažovania o vedomí – vedomie samé, ktoré je „samozrejme“ protikladné hmote. Vedomie tak spadá do ontologicky odlišnej kategórie.

AD 1. Fakt, že pokladám vedomie za prirodzený jav, ešte neznamená, že ho „hľadám“ (a nachádzam) v mozgu. Vedomie nehľadám, jeho existenciu v každodennom živote predpokladám tak ako väčšina ľudí. Predmetom môjho skúmania je najmä ujasnenie si toho, o čom hovoríme, keď vypovedáme o svojich vnútorných stavoch. Teoreticky ma zaujíma povaha javu, ktorú nám introspekcia neposkytuje, t. j. „ponorom“ do hĺbok vlastných psychických stavov sa nedozvieme o prebiehajúcich mechanizmoch fungovania a ich zákonitostiach. Prívrženci vedeckého prístupu, ku ktorým si dovoľím zaradiť aj seba, nevedia *vo-pred* kam dospejú. Zmysluplnosť nastolenej hypotézy, nech je akákoľvek, sa ukáže až v priebehu jej skúmania a testovania.

AD 2. Jadro myšľok J. Bugára spočíva predovšetkým v nepochopení základných princípov a kritérií vedeckého výskumu. V nemalej miere mu k tomu dopomáha aj neznalosť základných poznatkov o spánku, bezvedomí alebo smrti. V texte to dokladá na viacerých miestach ako napríklad: „keď človek spí alebo je v bezvedomí, tak nevníma nijakú

hmotu“ (Bugár 2010, 391), „telo bez prítomnosti vedomia je len mŕtvo-la“, „mozog bez prítomnosti vedomia je len kusom neživej a nevedomej hmoty“ (Bugár 2010, 392-393), „ako je možné, že telo upadne do bezvedomia alebo do hlbokého spánku bez toho, aby z neho ubudla čo i len jediná bunka?“ (Bugár 2010, 396), „tvrdenie, že spánok je fyziologickou zmenou vedomia, sa mi zdá príliš vágne“ (Bugár 2010, 395). Úvahy autora kulminujú v skutočne prekvapivej domnienke: „Ak by sme napríklad Boha redukovali na fyzikálno-chemické procesy v našom mozgu, tak nikto nebude predsa procesom v mozgu slúžiť omšu, modliť sa k nim, vyjadrovať im svoju lásku alebo kvôli nim organizovať cirkvi, ktoré by ich uctievali“ (Bugár 2010, 391).

AD 3. Vzhľadom na pochybnosti J. Bugára o relevantnosti experimentálneho výskumu spolu s jeho „materialistickými predpokladmi“ nejde o cestu, ktorou by bol ochotný vydať sa. Ako máme teda postupovať pri skúmaní vedomia? J. Bugár navrhuje metódu „prehlbenej introspekcie“ spojenú s kritickou reflexiou (Bugár 2010, 390). Chápanie introspekcie ako „hlavnej metódy poznania vedomia“ sa však ukázalo ako chybné už na konci 19. storočia a skončilo pádom introspekcionizmu v psychológii. A ani vtedy, ak by sme vychádzali z introspekcie, nemáme „záruku“, že dospejeme k idealistickým záverom, ako sa domnieva J. Bugár. Prežívané stavy vnútornej skúsenosti, ku ktorým sa radí napríklad mystická skúsenosť alebo klinická smrť, *nepotvrdzujú* nefyzikálnu, ale ani fyzikálnu povahu vedomia. O povahe vedomia človeka sa formulujú hypotézy, domnienky podliehajúce neustálej kritike a overovaniu.

AD 4. Svoje myšlienky, predstavy a pocity, vnímame vo všeobecnosti *ako* myšlienky, predstavy a pocity. O povahe týchto javov si môžeme myslieť čokoľvek, napríklad, že je hmotná, nehmotná, tvarohovitá či karamelová. Pokiaľ sa však chceme dozvedieť o skutočnej povahe svojho vnútorného sveta, obraciame sa k vedeckým postupom a disciplinám. To vyžaduje nielen chuť a potrebu študovať vedu, ale aj schopnosť prehodnotiť vlastné názory a predsudky. V tomto bode sa s J. Bugárom zásadne rozchádzame, keďže ja na rozdiel od neho odpovedám na otázku o povahe vedomia *nepoznám*. Podľa idealistu J. Bugára „vieme“, že vedomie má nehmotnú povahu. Prečo sa potom vôbec namáhať s vysvetľovaním vedomia?! Na jednej strane opakovane útočí na „nesprávne materialistické predpoklady vedy“ a na druhej strane sa pýta, či sa vedomie vôbec dá experimentálne skúmať (Bugár 2010, 389).

AD 5. J. Bugárovi nič nebráni v pokuse vyvrátiť „moju“ hypotézu o existenčnej previazanosti vedomia a mozgu. Prečo si myslí, že je to nemožné? Dôvod môže spočívať aj v nepochopení rozdielu medzi pri-vátnou vierou o existencii posmrtného života a vedeckou hypotézou. Ak ktosi vyhlási v 21. storočí o sebe, že je Napoleon Bonaparte, pri psychiatrickom vyšetrení sa ukáže nepravdivosť jeho súkromnej viery, keďže nezodpovedá realite. Ak niekto verí v posmrtný (nehmotný) život, jeho viera je preňho zmysluplná a pravdivá. Pokiaľ sa teda téza o existencii nehmotnej duše (vedomia) po smrti tela neformuluje ako vedecká hypotéza, zostáva na úrovni súkromnej viery. Netvrdím, že by sa téza o existenčnej previazanosti vedomia na neurónové procesy mozgu nemohla pokladať *aj* za súkromnú vieru. Tvrdím však – a to je rozhodujúce – že v súčasnosti ide o vedeckú hypotézu, ktorej explanačná sila sa neustále testuje.

AD 6. Myslím si napokon, že v skutočnosti J. Bugár nemá v úmysle skúmať a vysvetľovať vedomie alebo o ňom diskutovať. Vystačí si celkom s vlastnou predstavou vedomia ako nehmotnej „entity“, ktorá nepotrebuje ďalší výskum. Nie je mi však jasné, prečo pokladá výskum mozgu za užitočný (Bugár 2010, 396). Ak je totiž vedomie „nejaká duchovná entita v platónskom zmysle slova“, potom sa skutočne nedá experimentálne skúmať. V tom prípade by ho však vedecké skúmanie vedomia nemalo vôbec znepokojovať. Duchovnosť a vedomie ako vedecky neskúmateľné fenomény sú imúnne voči poznatkom vedy, vrátane mojej „nesprávnej materialistickej metodológii“.

Nezávisle od vnútorného pocitu či presvedčení J. Bugára pre viaceré disciplíny v súčasnosti vedomá skúsenosť so všetkými sprievodnými stavmi predstavuje právoplatné explanandum podliehajúce intenzívnemu experimentálnemu a klinickému výskumu. Bugárov prístup tak nadobúda podobu často protichodných proklamácií, a nie serióznej argumentmi podloženej diskusie. Možno sa však mýlim a mojej naivnej duši by pomohlo, ak by nasadla do rakety a hľadala svetlo pravdy v ďalekom vesmíre...

Literatúra

BUGÁR, J. (2010): Obrana idealizmu. *Organon F 17*, č. 3, 388-397.

GÁLIKOVÁ, S. (2010): Kam zmizli futbalisti? *Organon F 17*, č. 1, 92-95.